Ծրագիր՝ Լեռնային Ղարաբաղից (Արցախից) բռնի տեղահանվածների ՀՀ աշխատաշուկա ինտեգրվելու խնդիրներ

Հաշվետվություն

2023 թվականի սեպտեմբերից հետո Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված եւ Հայաստանում ապաստանած անձանց պետությունը տրամադրեց ժամանակավոր պաշտպանության կարգավիճակ: Դրան զուգահեռ մեկնարկեց ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու դիմումների ներկայացման գործընթացը, ըստ որի, արցախցիներն իրենց ցանկությամբ կարող են իրենց կարգավիճակը փոխարինել ՀՀ քաղաքացու կարգավիճակով:

Հայաստան տեղափոխված արցախցիների կարգավիճակին, փաստաթղթավորմանը, հաշվառման գործընթացին առնչվող հարցերի լիազորությունը պատկանում է ՀՀ ներքին գործերի նախարարության Միգրացիայի եւ քաղաքացիության ծառայությանը, որը, այլ մարմինների ներգրավմամբ զբաղվում էր առաջնային հաշվառմամբ:

Պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ զանգվածային ներհոսքի պայմաններում, ինչպես եւ եղավ, մեկ անձի հաշվառմանը 6-7 րոպե էր տրամադրվում, այդ իսկ պատճառով առաջնային տեղակայումից հետո միայն հնարավոր եղավ սկսել առաջնային կարիքների գնահատումը:

Հաշվի առնելով, որ բռնի տեղահանվածների մեծամասնությունը տեղավորվել էին մարզերում և գյուղերում՝ Ագրոարհմիությունը նույնպես իրականացրեց կարիքների գնահատման և աջակցության ծրագրեր: Սյունիքի, Արմավիրի, Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերում տրամդրվեցին երեխաներին անհրաժեշտ դպրոցական պարագաներ, հագուստ, կոշիկներ և այլն:

2024թ-ի մարտ-մայիս ամիսների ընթացքում Ագրոարդյունաբերական համակարգի աշխատողների ճյուղային միության ջանքերով՝ ԱՄԿ ծրագրի շրջանակներում իրականացվել է ուսումնասիրություն, որի նպատակն է Լեռնային Ղարաբաղից բռնի տեղահանված և Հայաստանի Հանրապետության մարզերում բնակվող անձանց

աշխատանքային գործունեություն իրականացնելու հետ կապված խնդիրների բացահայտումը, կարիքների մասնակի գնահատումը և աշխատաշուկայում ինտեգրվելուն աջակցելու համար անհրաժեշտ գործիքակազմերի վեր հանումը։Այս ծրագրով իրականացված հարցումները նպատակ ունեն բացահայտել աշխատաշուկայում ինտեգրվելու համար առկա խոչընդոտները, ներկայացնել առաջարկություններ արհմիությունների, պետական լիազոր մարմիններին և այլ ոլորտում ակտիվ կազմակերպություններին անհրաժեշտ տեխնիկական և իրավական խոչընդոտները վերացնելու համար։

Ընտրանքում ներառվել են Արարատ, Արմավիր, Կոտայք, Սյունիք մարզերում մշտական կամ ժամանակավոր բնակություն հաստատած ԼՂ-ից բռնի տեղահանված անձիք։

Ստորև ներկայացվում է իրականացված ուսումնասիրության մեթոդաբանությունը, հիմնական բացահայտումները, առաջարկություններ արհմիություններին և համապատասխան պետական լիազոր մարմիններին։

Օգտագործված հապավումներ՝

Հայաստանի Հանրապետություն –ՀՀ

Լեռնային Ղարաբաղ -ԼՂ

Ագրոարդյունաբերական համակարգի աշխատողների արհեստակցական կազմակերպությունների ճյուղային հանրապետական միություն –Ագրո ՃՀՄ

Աշխատանքի միջազգային կազմակերպություն- ԱՄԿ

Աշխատանքային օրենսգիրք- ԱՕ

Մեթոդաբանություն

Ուսումնասիրությունն իրականացվել է սոցիոլոգիական հետազոտությունների քանակական մեթոդաբանությամբ։ Գործիք է հանդիսացել հարցաթերթը՝ 12 հարցից։ Ուսումնասիրության արդյունքները վերլուծելիս՝ տոկոսային արտահայտություն ստացած մեծությունները կլորացվել են մինչև տասնորդական։

Ընտրանքում ներառվել են 450 հարցվողներ ՀՀ 4 մարզերից։

	Աղյուսակ 1
Կոտայք	110
Արարատ	100
Արմավիր	115
Սյունիք	110
Ընդամենը	**450**

Հարցաթերթում ներառված հիմնական հարցերը՝

Հարցվողների կրթությունը, տարիքը, ՀՀ-ում կացության կարգավիճակը, մասնագիտությունը, աշխատանքի բնույթը ՀՀ-ում և դրա համապատասխանությունը մինչ այդ կատարած աշխատանքին, ինչպիսի աշխատանք են փնտրում, ինչպիսի խոչընդոտներ են առկա աշխատանք գտնելու համար, եկամուտների աղբյուրը հարցման պահին։

Քանակական հետազոտությամբ հավաքագրված տեղեկատվությունը համալրվել է որակական հարցազրույցների արդյունքներով։ Քանակական հետազոտության

Հարցվողների 58%-ը եղել են կանայք, իսկ 42%-ը՝ տղամարդիկ։

Գծապատկեր 1

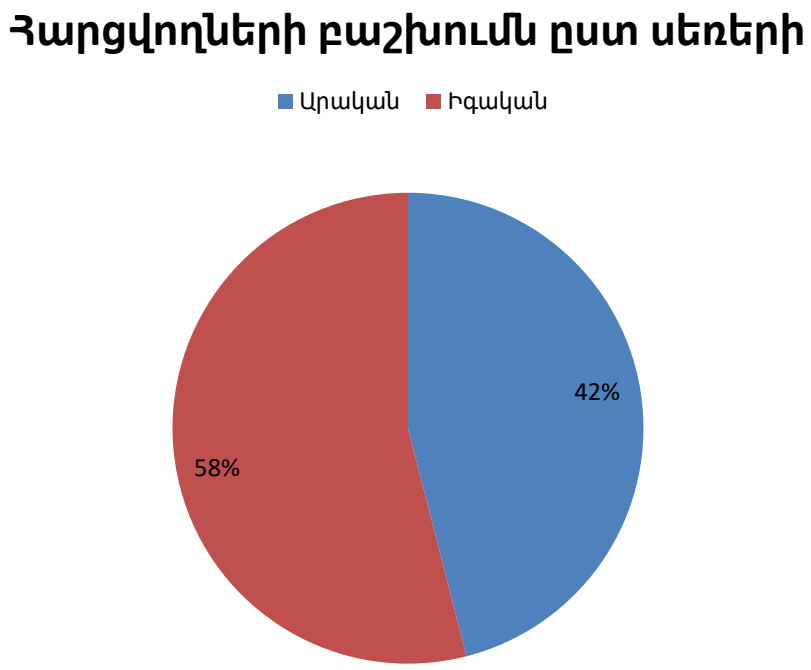

Գծապատկեր 2

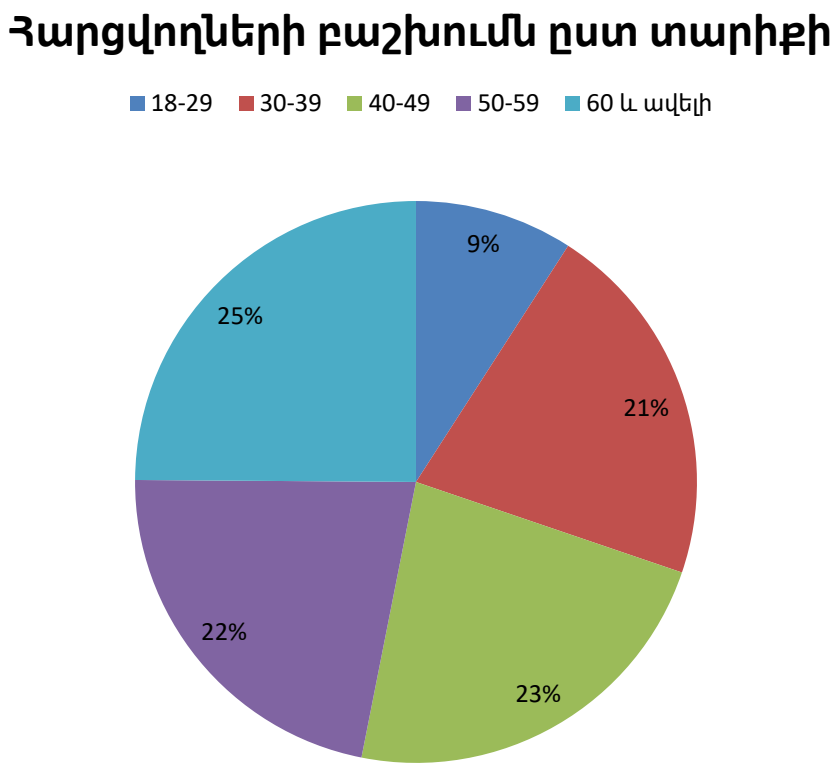

Հարցվողների 9 տոկոսը 18-29 տարեկան են, 21 տոկոսը 30-39, 23 տոկոսը՝ 40-49, 22 տոկոսը 50-59, 25 տոկոսը՝ 60 և ավելի։

Գծապատկեր 3

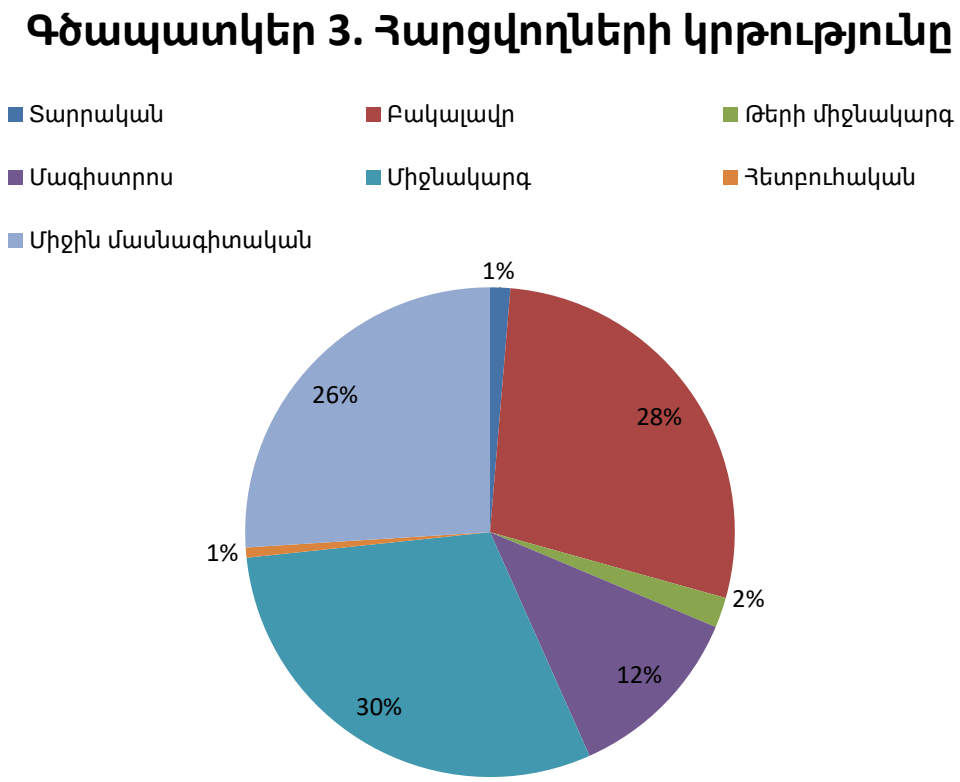

Հարցվողների 2 տոկոսը ունի թերի միջնակարգ կրթություն, 30 տոկոսը միջնակարգ, 26 տոկոսը միջնակարգ մասնագիտական, 28 տոկոսը բակալավր, 12 տոկոսը մագիստրոս և 1 տոկոսը՝ հետբուհական։

Հարցվողների կացության կարգավիճակը ՀՀ-ում՝

Հարցվողների 28 տոկոսը ունեն ԼՂ անձնագիր և ՀՀ անձնագրի փոխարինելու գործընթացում են, 5 տոկոսը ունեն ՀՀ քաղաքացիություն, 67 տոկոսը ունեն ժամանակավոր պաշտպանություն ստացած փախստականի կարգավիճակ:

Գծապատկեր 4

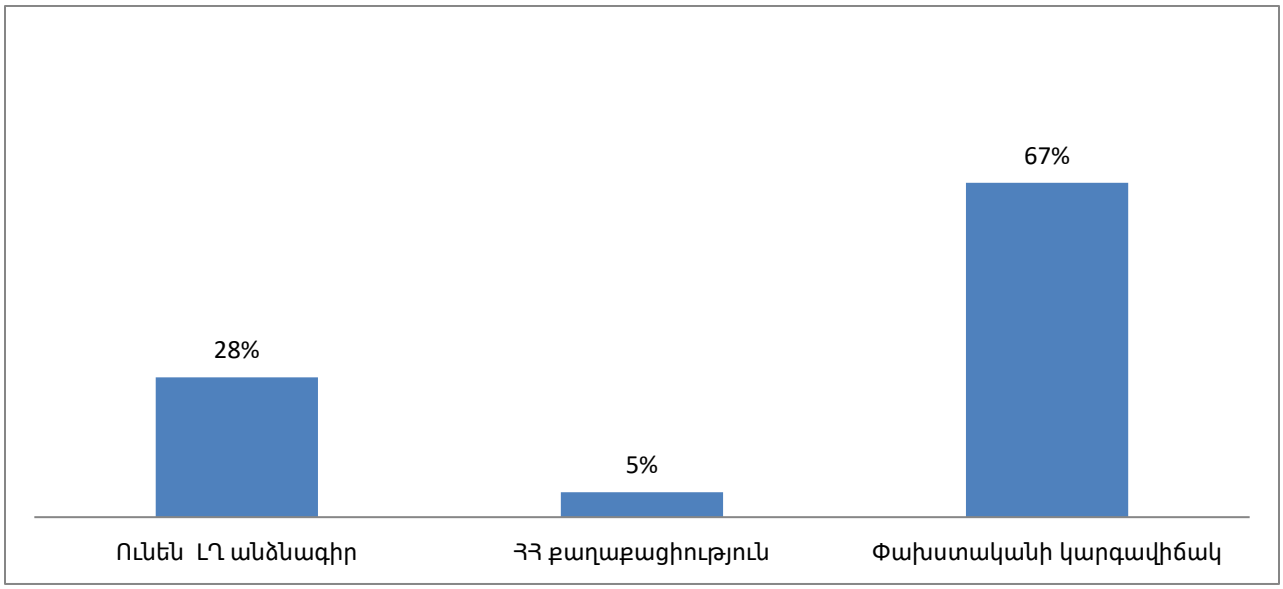

Աշխատում եք արդյոք ՀՀ –ում հարցին հարցվողների 48 տոկոսը գտել է մշտական կամ ժամանակավոր աշխատանք;

Այն հարցին, թե զբաղվածությունն ինչպես է բնութագրվում և որ ոլորտում է իրականացվում՝ աշխատանք գտած հարցվողների 22 տոկոսը աշխատանք է գտել կրթության ոլորտում, 12 տոկոսը ՀՀ զինված ուժերում, 25 տոկոսը սպասարկման և առեվտրի ոլորտում, 21 տոկոսը գյուղատնտեսության ոլորտում, 11 տոկոսը պետական համակարգում կամ ՏԻՄ ոլորտում, 9 տոկոսը՝ շինարարությունում;

Գծապատկեր 5

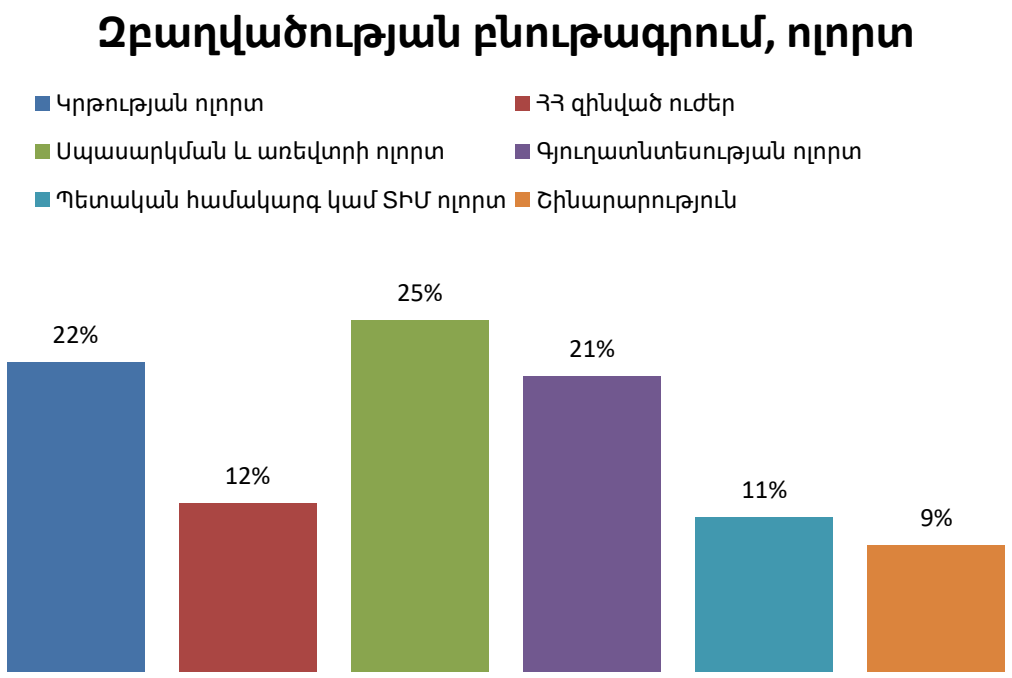

Հարցին թե ինչպիսի խոչընդոտներ են առկա աշխատանք գտնելու համար՝ հարցվողների 29 տոկոսը պատասխանել է գործազրկություն ՀՀ-ում և աշխատանք չլինելը ընդհանուր առմամբ, 22 տոկոսը նշել է աշխատաշուկայի պահանջներին մասնագիտական որակների անհամապատասխանությունը, 9 տոկոսը՝ ցածր աշխատավարձը, 27 տոկոսը նշել է անհրաժեշտ տեխնիկայի (այդ թվում գյուղատնտեսական, համակարգչի, էլեկտրիկի գործիքների) պարագաների անհրաժեշտությունը, 5 տոկոսը՝ սեփական բիզնես սկսելու հետ կապված վարկեր ստանալու դժվարություններ, 8 տոկոսը՝ գյուղատնտեսական նշանակության հողեր ստանալու հետ կապված դժվարություններ, անասնապահությամբ զբաղվելու համար անհրաժեշտ գլխաքանակ չունենալը:

Գծապատկեր 6

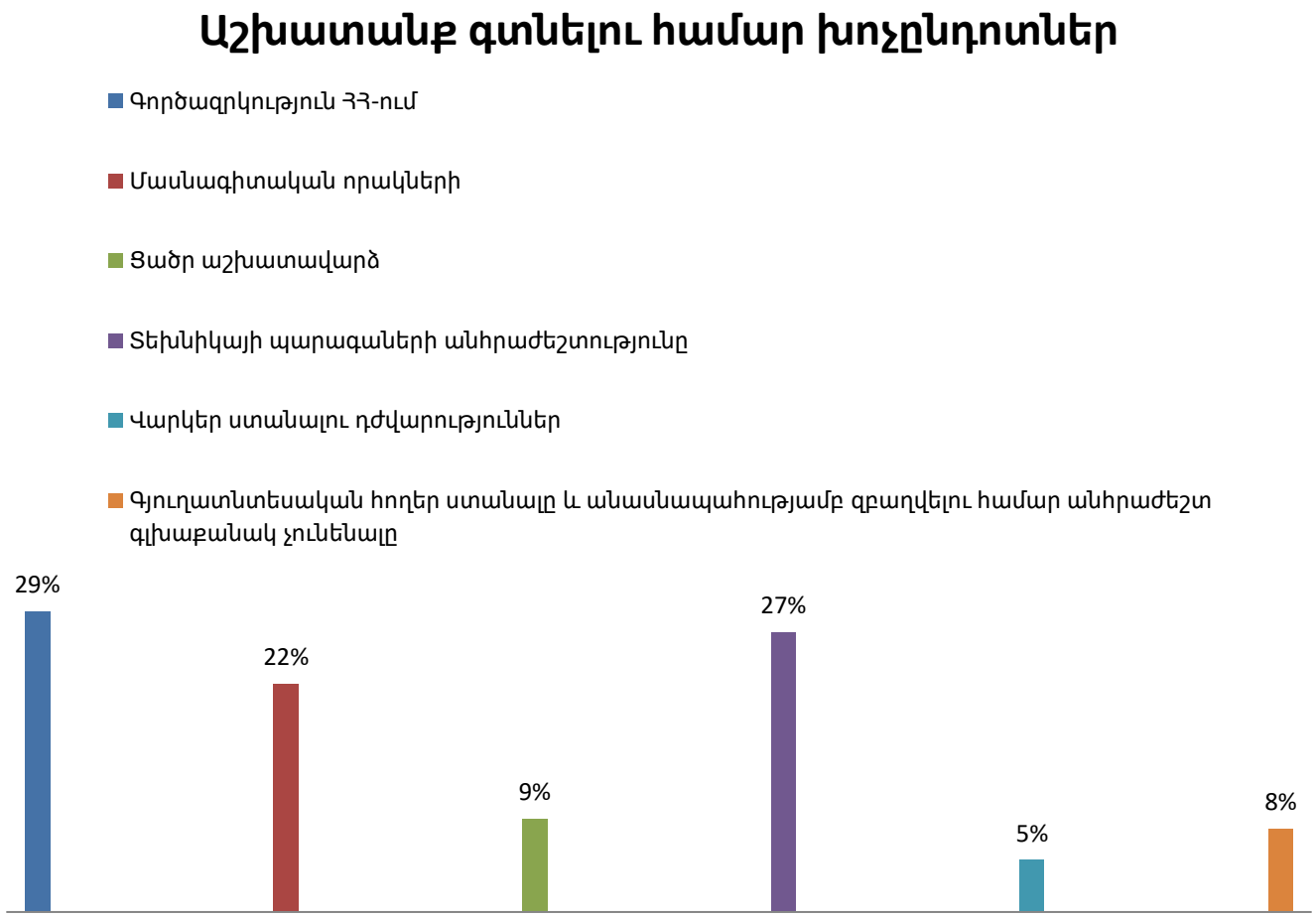

Որն է հիմնական եկամուտի աղբյուրը և արդյոք բավարարում է հարցվողների 72 տոկոսը նշել է օգնություն, նպաստ, 28 տոկոսը՝ աշխատավարձ:

92 տոկոսը նշելե է որ չի բավարարում ընտանիքի կարիքները հոգալու համար:

Հիմնական պատճառը ՝ բնակության վայր չունենալն է , վարձակալությամբ տրվող բնակարանների և տների անհամարժեք թանկ լինելը, պետական ծրագրերին դժվար հասանելությունը, ցածր աշխատավարձը:

Գծապատկեր 7

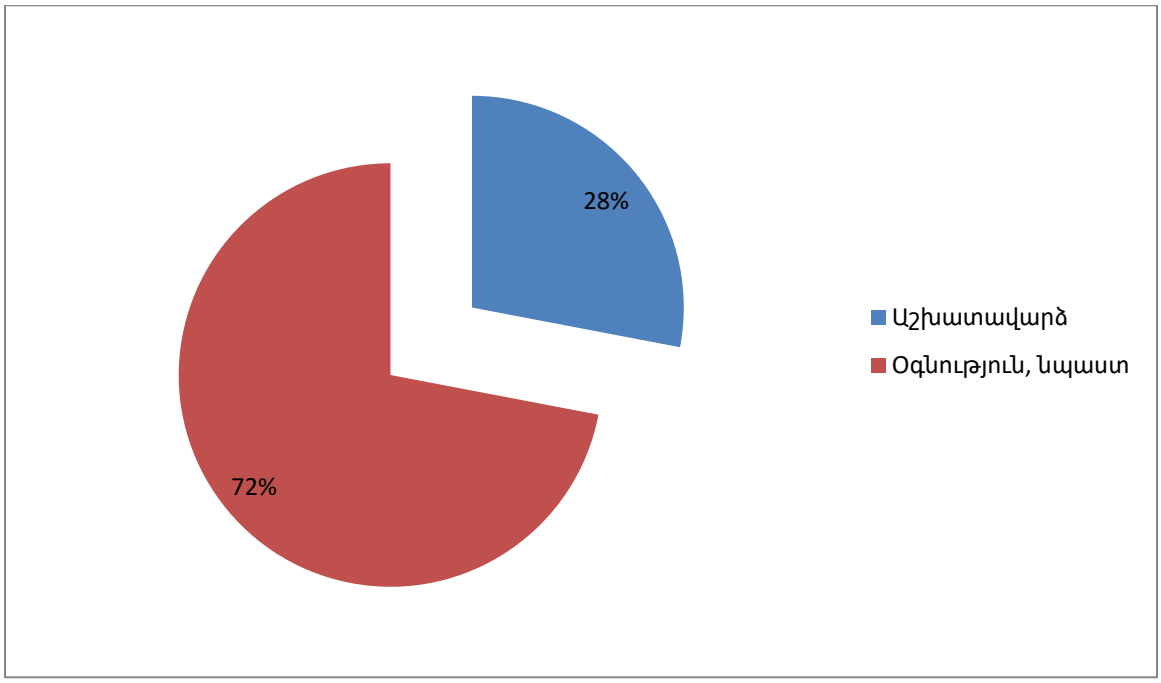

Հարցաթերթում ներառված հիմնական հարցերը՝

Հարցվողների կրթությունը, տարիքը, ՀՀ-ում կացության կարգավիճակը, մասնագիտությունը, աշխատանքի բնույթը ՀՀ-ում և դրա համապատասխանությունը մինչ այդ կատարած աշխատանքին, ինչպիսի աշխատանք են փնտրում, ինչպիսի խոչընդոտներ են առկա աշխատանք գտնելու համար, եկամուտների աղբյուրը հարցման պահին։

Հարցվողների 58%-ը եղել են կանայք, իսկ 42%-ը՝ տղամարդիկ։

Հարցումները իրականացվել են հետևյալ մարզերում՝

Կոտայք	110
Արարատ	100
Արմավիր	115
Սյունիք	110
Ընդամենը	450

Հարցվողների 9 տոկոսը 18-29 տարեկան են, 21 տոկոսը 30-39, 23 տոկոսը՝ 40-49, 22 տոկոսը 50-59, 25 տոկոսը՝ 60 և ավելի։

Հարցվողների 2 տոկոսը ունի թերի միջնակարգ կրթություն, 30 տոկոսը միջնակարգ, 26 տոկոսը միջնակարգ մասնագիտական, 28 տոկոսը բակալավր, 12 տոկոսը մագիստրոս և 1 տոկոսը՝ հետբուհական։

Հարցվողների 28 տոկոսը ունեն ԼՂ անձնագիր և ՀՀ անձնագրի փոխարինելու գործընթացում են, 5 տոկոսը ունեն ՀՀ քաղաքացիություն, 67 տոկոսը ունեն ժամանակավոր պաշտպանություն ստացած փախստականի կարգավիճակ։

Հարցվողների 48 տոկոսը ՀՀ-ում գտել է մշտական կամ ժամանակավոր աշխատանք;

Աշխատանք գտած հարցվողների 22 տոկոսը աշխատանք է գտել կրթության ոլորտում, 12 տոկոսը ՀՀ զինված ուժերում, 25 տոկոսը սպասարկման և առեվտրի ոլորտում, 21 տոկոսը գյուղատնտեսության ոլորտում, 11 տոկոսը պետական համակարգում կամ ՏԻՄ ոլորտում, 9 տոկոսը՝ շինարարությունում;

Աշխատանք գտած հարցվողներ միայն 19 տոկոսն է գտել իր նախկին զբաղվածությանը համապատասխանող աշխատանք: Դրանք հիմնականում կրթության, զինվորական ծառայության և գյուղատնտեսության ոլորտներն են:

Հարցին թե ինչպիսի խոչընդոտներ են առկա աշխատանք գտնելու համար՝ հարցվողների 29 տոկոսը պատասխանել է գործազրկություն ՀՀ-ում և աշխատանք չլինելը ընդհանուր առմամբ, 22 տոկոսը նշել է աշխատաշուկայի պահանջներին մասնագիտական որակների անհամապատսխանությունը, 9 տոկոսը՝ ցածր աշխատավարձը, 27 տոկոսը նշել է անհրաժեշտ տեխնիկայի (այդ թվում գյուղատնտեսական, համակարգչի, էլեկտրիկի գործիքների) պարագաների անհրաժեշտությունը, 5 տոկոսը՝ սեփական բիզնես սկսելու հետ կապված վարկեր ստանալու դժվարություններ, 8 տոկոսը՝ գյուղատնտեսական նշանակության հողեր ստանալու հետ կապված դժվարություններ, անասնապահությամբ զբաղվելու համար անհրաժեշտ գլխաքանակ չունենալը:

Որն է հիմնական եկամուտի աղբյուրը և արդյոք բավարարում է հարցվողների 72 տոկոսը նշել է օգնություն, նպաստ, 28 տոկոսը՝ աշխատավարձ:

92 տոկոսը նշելե է որ չի բավարարում ընտանիքի կարիքները հոգալու համար:

Հիմնական պատճառը՝ բնակության վայր չունենալն է , վարձակալությամբ տրվող բնակարանների և տների անհամարժեք թանկ լինելը, պետական ծրագրերին դժվար հասանելությունը, ցածր աշխատավարձը:

Ամփոփելով վերը նշված արդյունքերը և ամբողջացնելով որակական հարցազրույցներից ստացված տեղեկատվությամբ կարելի է եզրահանգել որ՝

ԼՂ քաղաքացիները մշտական բնակության վայր տուն, բնակարան չունենալու պատճառով, գտնվում են անորոշության մեջ ապագան պլանավորելու առումով: Որպես հետևանք չեն փորձում ինտեգրվել աշխատաշուկա և բավարարվում են նպաստով: Դրան գումարվում է սահմանամերձ գյուղերում բնակություն հաստատելու օբյեկտիվ անհանգստությունը, անվտանգային անկայուն միջավայրը:

Հիմնականում աշխատում են կարճաժամկետ պայմանագրերով կամ քաղաքացիա իրավական պայմանագրերով: Բացառություն են կազմում կրթության և պետական համակարգերում աշխատանք գտած անձիք: Հատկանշական է, որ թեև ՀՀ ԱՕ-ով որոշակի ժամկետով պայմանագիրը կնքվում է միայն որպես բացառություն, կրթության ոլորտում շատ են նաև որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրով աշխատողները ինչպես ԼՂ այնպես էլ ՀՀ քաղաքացիները, ինչը օրենքի խախտում է:

Հարցվողների մեծամասնությունը թերի կամ չի տիրապետում ՀՀ օրենքսդրությանը;

Չունի առողջ և անվտանգ աշխատանքային պայմաններ: Իրազեկված չէ և չգիտի ինչպես ներկայացնել և պաշտպանել իր իրավունքները, հատկապես աշխատանքի ոլորտում:

Պետական ծրագրերին հասանելիության դժվարություններ՝ մասնավորապես իրականացվող պետական ծրագրերի կամ աջակցությունների մասին (բացառությամբ նպաստները) թերի տեղեկատվություն, չգիտեն ուր դիմեն և ինչպիսի փաստաթղթեր են պետք, տեխնիկական և թղթաբանություն իրականացնելու հետ կապված աջակցության կարիք:

Մասնագիտական վերապատրաստումների կարիք:

 Օրինակ՝գյուղատնտեսության ոլորտում ջերմոցներ հիմնելու , մեղվաբուծությամբ զբաղվելու, կարպետակագործություն և այլ հմտություններ սովորելու համար:

Առկա են նաև խնդիրներ՝ վարելահող , գյուղատնտեսական տեխնիկա, անասնապահությամբ զբաղվելու համար անհրաժեշտ գլխաքանակ, ինկուբատորներ, տրակտորներ և այլ նյութատեխնիկական միջոցնել ձեռքբերելու հետ կապված:

Տրամադրվող վարկերի թղթաբանության և քաղաքացիության հետ կապված խնդիրներ:

Ընդհանուր առմամբ տնտեսության տարբեր ոլորտներում աշխատաշուկա ինտեգրվելու համար հարցվողները խնդրել են աջակցել՝ համակարգիչներ, ֆինանսական ծրագրեր, վարսավիրական գործիքներ, կարի մեքենաներ, գյուղատնտեսական տեխնիկա և այլ նյութատեխնիկական միջոցներ ձեռքբերելու համար։

Վերը նշվածի հիման վրա՝ առաջարկվում է

համապատասխան պետական լիազոր մարմիններին՝

- հնարավորինս դյուրացնել պետական ծրագրերից օգտվելու գործընթացները, ստեղծել ավելացնել մարզային, համայքային կենտրոնները, որոնք պրակտիկ աջակցություն են ցուցաբերում թղթաբանության ձևակերպման, տեղեկատվության տրամադրման գործընթացներում։

Արհմիություններին՝

Միջոցների հայթայթել նյութատեխնիկական միջոցները բազմազավակ և առավել կարիքոավոր գործազուրկ անձանց տրամադրելու համար, նպատստելով աշխատաշուկա ինտեգրվելուն։

Կազմակերպել այցեր և տեղեկատվական հանդիպումներ խորհրդատվություն և իրավական աջակցություն տրամադրելու համար։

Հնարավորության սահմաններում կազմակերպել վերապատրաստման դասընթացներ։

Program: Problems of integration of the forcibly displaced people from Nagorno-Karabakh (Artsakh) into the labor market of Armenia

REPORT

After September 2023, the state granted temporary protection status to the forcibly displaced persons from Nagorno Karabakh that took refuge in Armenia. In parallel to that, the process of submission of applications for RA citizenship was initiated, according to which the citizens of Artsakh at their discretion could change their current status with the RA citizen status.

The Migration and Citizenship Service of the RA Ministry of Internal Affairs holds the authority for the issues related to the status, documentation, and registration process of Artsakh citizens who have moved to Armenia, which, with the involvement of other bodies, was engaged in initial registration.

It is important to take into account the fact that in the conditions of population mass influx the way it happened, 6-7 minutes were allocated for the processing of one individual, which is why the evaluation of essential needs could be initiated after the primary placement.

Considering the fact that the majority of forcibly displaced people were resettled in marzes and villages, the Agricultural Trade Union in turn performed needs assessment and support programs in Syunik, Armavir, Kotayk and Gegharkunik marzes by providing necessary school supplies, clothing and shoes to the children.

During March-May, 2024, with the efforts of the branch union of the workers of the agro-industrial system, a study was conducted aimed at identification of issues concerning the work implementation of the people forcibly displaced from Nagorno Kharabakh and living in the regions of the Republic of Armenia, a partial assessment of their needs and development of tools necessary for their integration into the labor market. This program's surveys aim to identify existing barriers to integration in the labor market and to offer options to trade unions, state authorities, and other organizations involved in removal of the technical and legal obstacles.

The persons forcibly displaced from Nagorno Kharabakh who settled permanently or temporarily in Ararat, Armavir, Kotayk and Syunik marzes were covered by the sample frame.

The methodology of the conducted research, as well as the main findings, recommendations to the trade unions and relevant state authorities are presented below.

Used abbreviations

Republic of Armenia-RA

Nagorno Kharabakh-NK

Branch Republican Union of Trade Unions of Workers of the Agro-industrial Complex- Agro BRU

International Labor Organization- ILO

Labor Code – LC

The sociological analysis quantitative method was used. The questionnaire composed of 12 questions, served as the research tool. Upon analysis of the results, the values obtained as percentages were rounded up to a decimal.

450 respondents from 4 RA marzes were included in the sample frame.

Table 1	
Kotayk	110
Ararat	100
Armavir	115
Syunik	110
Total	**450**

The main questions included in the questionnaire are:

Respondents' education, age, status of residence in RA, profession, nature of work in RA and its relevance to previous work, what kind of job they are seeking for, what are the obstacles to finding a job, sources of income at the time of the survey.

The data collected by quantitative research was supplemented with the results of the qualitative interviews. 58% of the quantitative research respondents were female and 42% were male.

Diagram 1

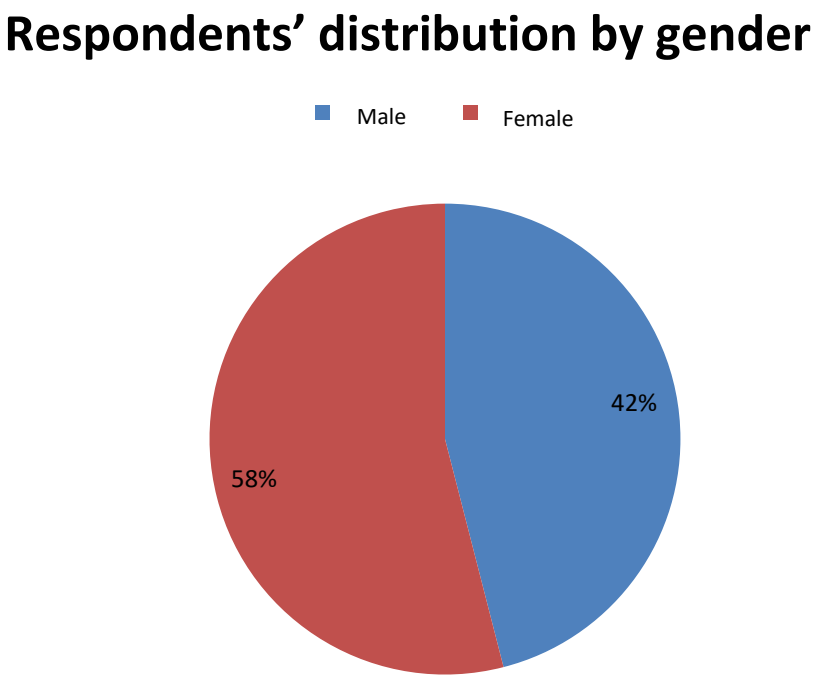

Diagram 2

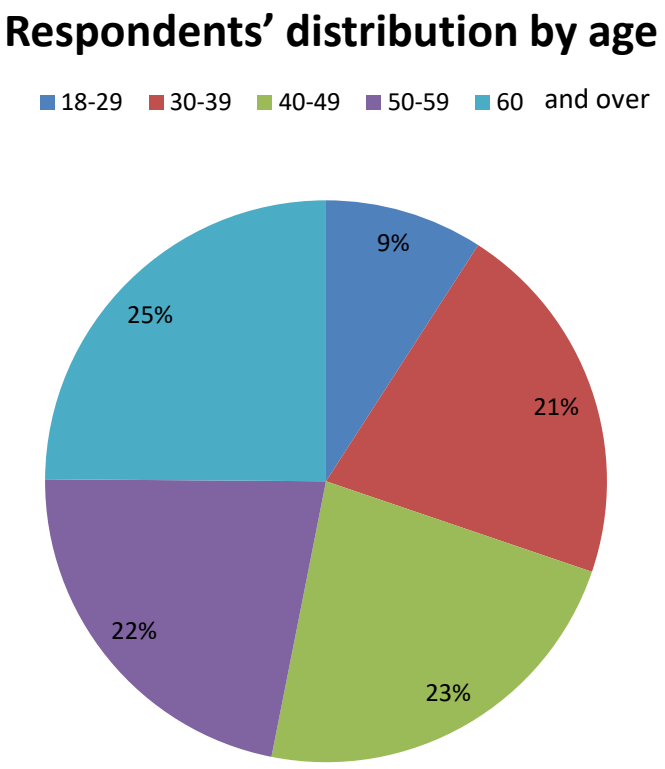

9% of respondents are between the ages 18-29, 21% are 30-39, 23% are 40-49, 22% are 50-59, 25% are 60 and above.

Diagram 3

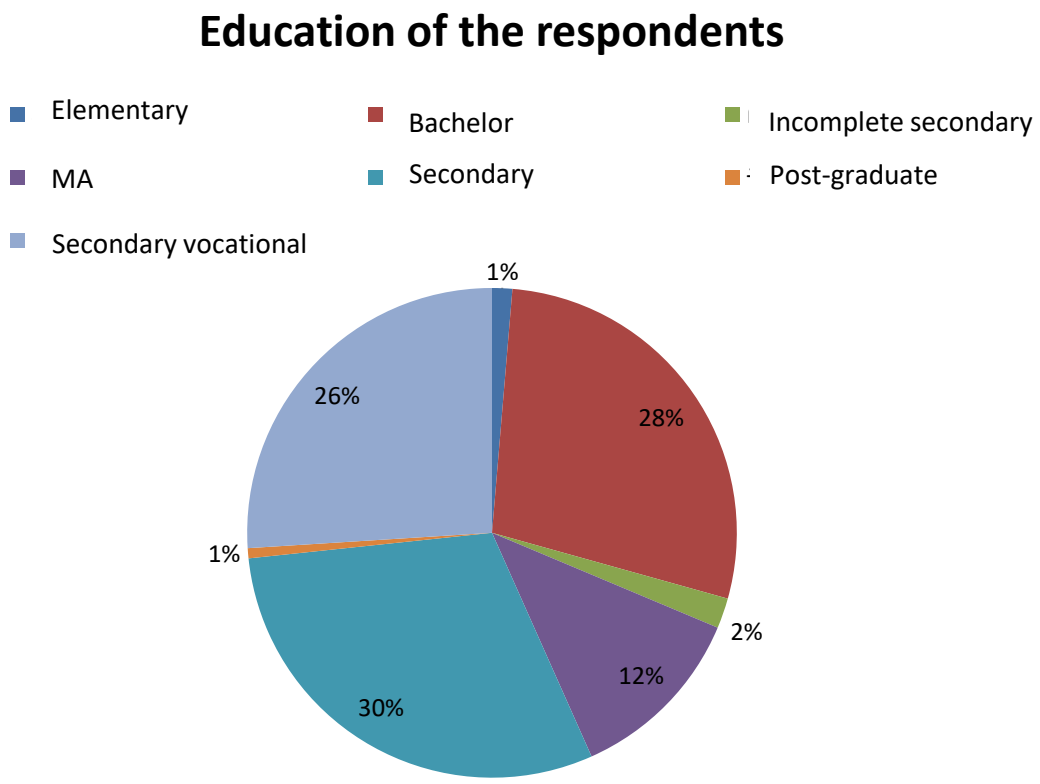

2 % of the respondents have incomplete secondary education, 30 % secondary, 26% secondary vocational, 28% bachelor, 12 % masters and only 1% post-graduate.

The respondents' residence status in RA

28% of the respondents hold a NK passport and are in the process of replacing it with a RA one, 5% have RA citizenship, 67 % have the refugee status under temporary protection.

Diagram 4

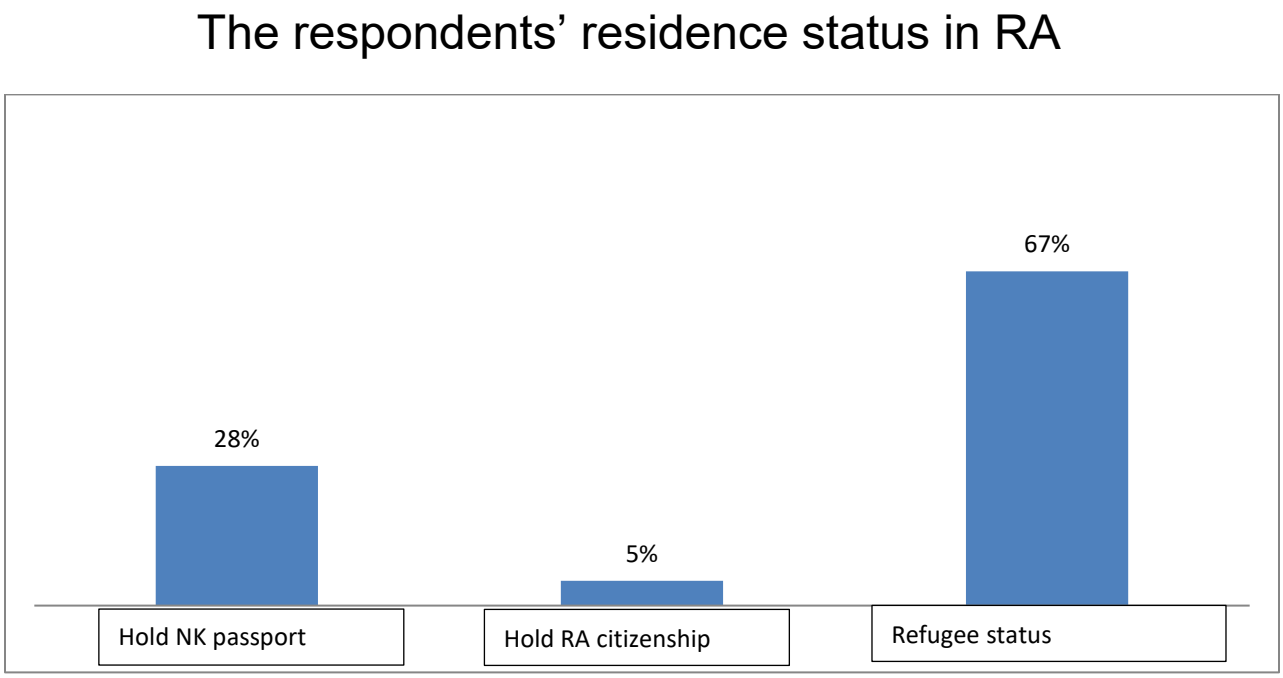

To the question "Do you work in RA" 48 percent of respondents answered that found a permanent or temporary job.

To the question on how they would characterize the employment and which sector it is carried out in – 22 percent of the successful respondents stated a job in the education sector, 12 percent in the RA Armed Forces, 25 percent in the service and trade sector, 21 percent in the agriculture sector, 11 percent in the state system or local government sector and 9 percent in construction.

Only 19 percent of successful respondents stated a job corresponding to their previous employment. They are mainly the fields of education, military service and agriculture.

Diagram 5

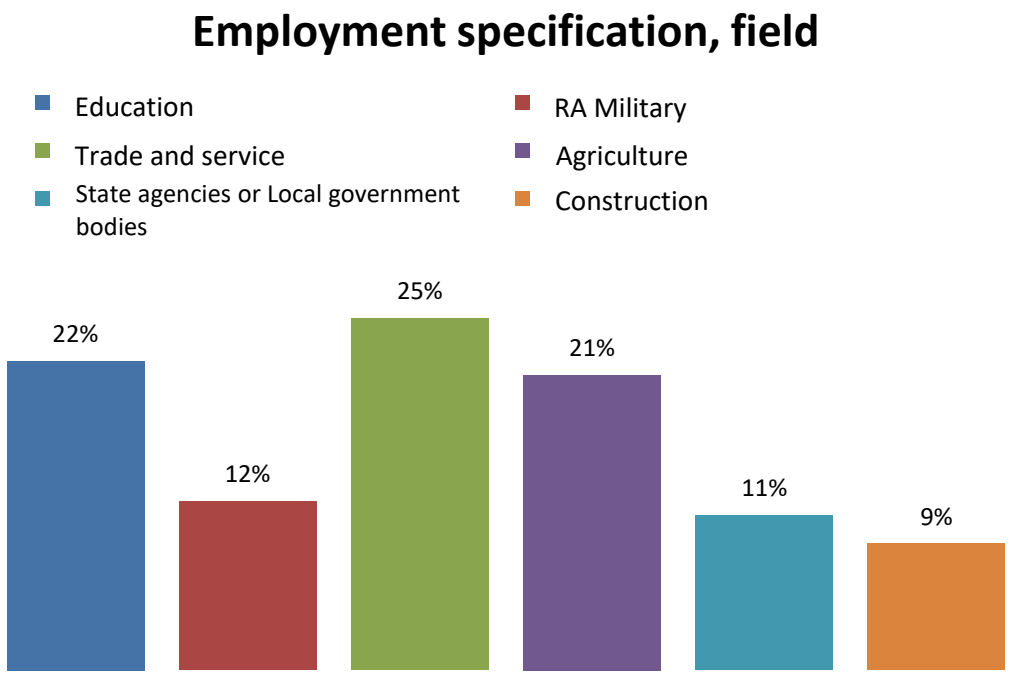

To the question on what are the obstacles to finding a job, 29 percent of the respondents answered that it was unemployment in the Republic of Armenia and lack of work in general, 22 percent mentioned the incompatibility between the professional qualities and the requirements of the labor market, 9 percent – low salary, 27 percent mentioned the necessary equipment (including the need for equipment (agricultural, computer, electrician's tools), 5 percent – difficulties in obtaining loans related to starting one's own business, 8 percent – difficulties in obtaining agricultural land, as well as the lack of necessary animal headcount to engage in animal husbandry.

Diagram 6

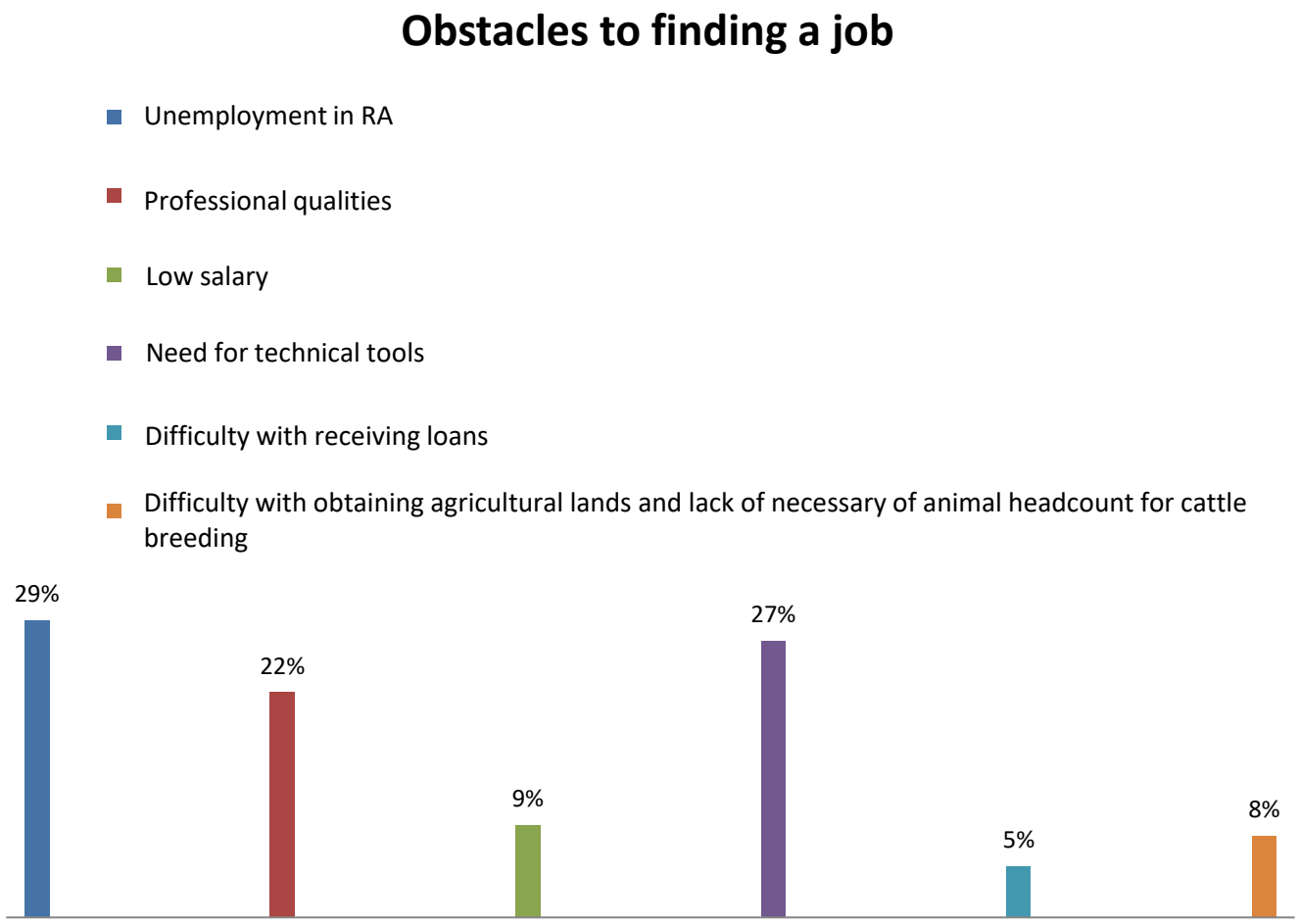

To the question on what is the main source of income and if it is sufficient 72 percent of the respondents mentioned side support, allowance, and 28 percent - salary.

92 percent of respondents stated that it is not enough to support the family needs.

The main reason is the lack of a place to dwell, the inadequate high price of rented apartments and houses, difficulty with access to government programs and low wages.

Diagram 7

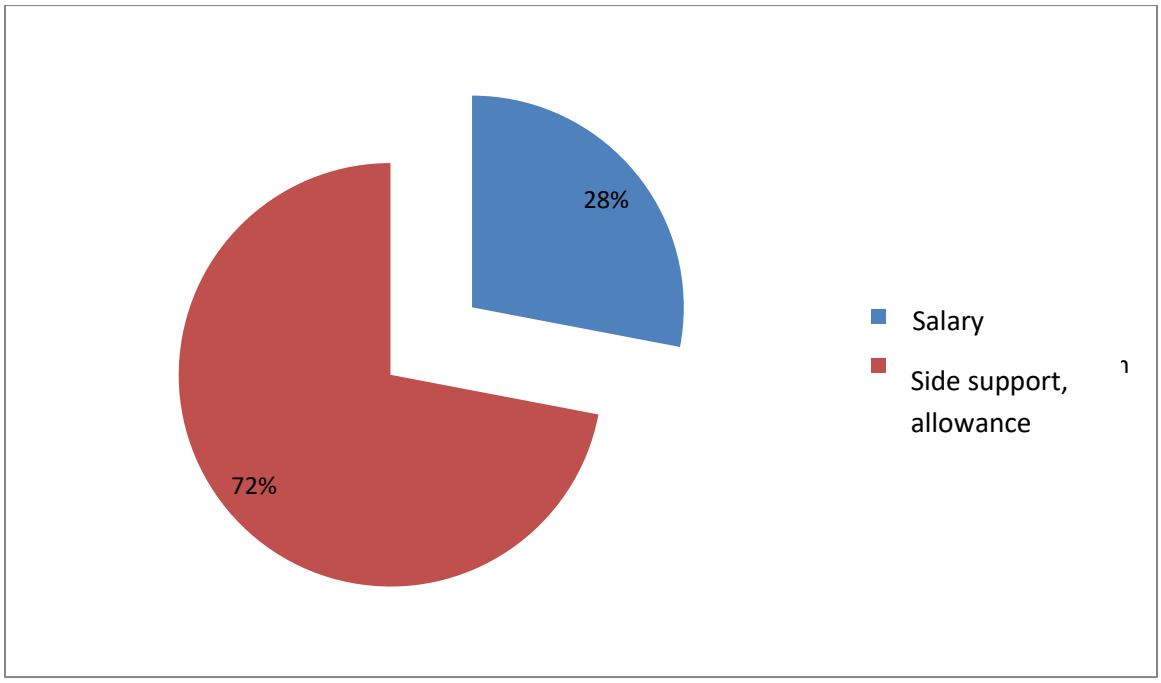

Summary

The main questions included in the questionnaire are:

Respondents' education, age, residence status in RA, profession, nature of work in RA and its relevance to previous work, what kind of job they are looking for, what are the obstacles to finding a job, source of income at the time of the survey.

The information collected by the quantitative research was supplemented with the results of the qualitative interviews. 58% of the quantitative research respondents were women and 42% were men.

Surveys were conducted in the following marzes:

Kotayq	110
Ararat	100
Armavir	115
Syuniq	110
Total	450

9 percent of respondents are 18-29 years old; 21 percent are 30-39; 23 percent are 40-49; 22 percent are 50-59; and 25 percent are 60 or older.

2 percent of respondents have incomplete secondary education; 30 percent secondary education; 26 percent secondary vocational; 28 percent hold bachelor degree, 12 percent hold Master’s degree and 1 percent hold post-graduate degree.

28 percent of the respondents hold NK passport and are in the process of replacing it with the RA passport, 5 percent hold RA citizenship, 67 percent have the status of a refugee under temporary protection.

48 percent of respondents found a permanent or temporary job in RA.

Which sector they are involved in: 22 percent of the respondents found a job in the education sector; 12 percent in the RA Armed Forces; 25 percent in the service and trade sector; 21 percent in the agriculture sector; 11 percent in the state system or local government sector and 9 percent in construction;

Only 19 percent of job seeking respondents found a job that corresponds to their previous employment. Those are mainly the fields of education, military service and agriculture.

Obstacles to finding a job, 29 percent of the respondents answered that it was unemployment in the Republic of Armenia and lack of jobs in general; 22 percent mentioned the incompatibility of their professional qualities to the requirements of the labor market; 9 percent - low salary; 27 percent mentioned the necessary equipment (including the need for agricultural equipment, computer, electrician's tools); 5 percent - difficulties in obtaining loans related to starting own business; 8 percent - difficulties in obtaining agricultural land, as well as not having the necessary animals headcount to engage in animal husbandry.

To the question on what is the main source of income and if it is sufficient 72 percent of the respondents mentioned the side support, allowance, and 28 percent - salary.

92 percent of respondents stated that it is not enough to support the family needs.

The main reason is the lack of a place to dwell, the inadequate high price of rented apartments and houses, difficulty with access to government programs and low wages.

Summarizing the above results and supplementing them with the information obtained from the qualitative interviews, we can conclude that:

The citizens of Nagorno-Karabakh are in an uncertainty in terms of planning the future due to not having a house or an apartment for permanent residence. As a result, they do not try to integrate into the labor market and are getting by with the allowance. On top of that is the objective worry of settling in the border villages, the unstable security environment.

They mainly work on short-term contracts or civil legal contracts. Exceptions are persons who found employment in education and government systems. It is worth to mention that, although the contract for a certain period of time is concluded as per the RA LC only as an exception in the field of education, there are also many workers, both NK and RA citizens, with a fixed-term employment contract, which is a violation of law.

The majority of respondents is familiar with the RA legislation not fully or is not familiar at all, they do not have healthy and safe working conditions, they are not informed and do not know how to represent and protect their rights, especially in the field of labor relations, they experience difficulties in accessing state programs, in particular, there is incomplete information about implemented state support programs (except for benefits), lack of awareness on where to apply and what kind of documents are needed, need for technical and paperwork support, they need professional training and qualification, e.g. in the field of agriculture: learning opportunity to establish greenhouses, beekeeping, carpet tapestry and other skills.

There are also problems related to acquiring arable land, agricultural machinery, animal headcount needed for cattle breeding, acquisition of incubators, tractors and other material and technical means, as well as problems related to the paperwork and citizenship of the loans provision.

In general, in order to integrate into the labor market in various sectors of the economy, the respondents asked for assistance in acquiring computers, financial software, hairdressing tools, sewing machines, agricultural machinery and other material and technical means.

Considering all above said, it is proposed to the respective state authorized bodies to:

Simplify the processes of using state programs as much as possible, create and increase regional and community centers that provide practical support in the processes of execution of paperwork and provision of information.

Trade Unions:

To find means to provide material and technical means to the neediest unemployed persons with many children, promoting their integration into the labor market.

Organize visits and information meetings to provide advice and legal support.

Organize training courses whenever possible.